

dat er(1) rich-
u, dat dat „er-
verheid zeide:
u in mijn wet-
rekenen". Dat
richtingen zijn,
ers.

Nu komt de
richtingen en.
ik erken: de
Protestantsch.

rel wel degelijk
richtingen aan-
het recht van
niét de Jood.
n zou die over-
ristelijke volks-
— ook niet van
spreken?

van Dr v. d.
at volgens zijn
ch stellen moet
chtigen te kie-

S. zal wellicht
ht en volgens
heid niet beter
juist — maar

u bepaald ver-
naarbij zich die
artijen en rich-
weer gaat om
de richtingen.
richtingen wel
igd tot het op
d, stelt zij zich
ingen; wijst ze
doet ze alzo

eggen: „ik wil
attingen immers
holen bouwen.

e kwestie van
ingen door de
die opmerking
n gaat niets
recies geweest
later hopen te

et om de vraag
kant uit moet
gen erkent (en
ennen van het
uwen.

„erkennen" ge-
hier praktisch
hoeft o.i. geen

seilijkheden nog

ver „de Protes-
l „scholen met
gesubsidiëerd
is nu het adres

deeling van de
t af, van hier
die bedoelt in
Evangelisatie

ft dan recht op
gatie van de
? Of moet men
nationaal" voe

r zich toch is

t, en daar alleen
in de schoon-
in de zeldzaam-
nus en anderen

ich niet bewust
aanraking recht
st, soms verrukt
naar zijn woning
ige, heminnelijke
te vriendelijker
mt. Als het stil
zachte, zangerige

veel oischende
t te zijn in den
niet. En kon hij
hij er toe ge-
pen is een fout
te benoeming
teest, of een be-
wys mag wor-
stijfke werk me-
rium der School.
t zijn taak niet
van de Synode
rdigden, mannen
en breedvoert
bben, nadat dit
u was geschied.
schieden opmer-
mannen broeders
agen der Synode

de practijk zijn voorstel? Immers de schoolstich-
ting moet van onderaf opkomen, uit het leven
komen dus; en dat leven kent niet de grootheid
„protestantsch-christelijk" onderwijs. „Christelijk-
nationaal" komt er 't dichtst bij. Maar wanneer
dat dan gesubsidiëerd wordt, kan dan b.v. in een
dorp als Gorssel waar alleen Chr. Volksond. is,
geen subsidie worden gegeven? Zoo ja, dan dus
ook aan een school van Ger. Schoolverband, waar
die alleen voorkomt? En mogen dan later in het
eerste dorp een Gereformeerde en in 't laatste een
Hervormde school geen subsidie hebben? Zoodat
volgens Overheidsregeling er een nieuw spreek-
woord ontstaat: „wie eerst komt, eerst 't protes-
tantsch-christelijke meel maalt?"

Of indien alleen „Chr. Nationaal" erkend wordt,
op welken grond kan dan b.v. de school in Gorssel,
die de eenige christelijke daar is, geen subsidie
ontvangen?

En waarom heeft in dergelijke gevallen de Over-
heid het recht „christelijk-nationaal" aan te wijzen?

We noemen slechts enkele voorbeelden, om te
doen zien, hoe we, met alle waardeering voor
de brochure van Dr v. d. V. S., toch de gedachte
van het „erkennen" (lees „aanwijzen") van rich-
tingen door de Overheid, op theoretische
gronden niet kunnen aanvaarden, en om prac-
tische redenen, op zijn zachtst gezegd, vrijwel
onmogelijk achten.

Maar hier is meer.
Inzonderheid wordt hier de historie van ons
onderwijs zeer krachtig geweld aangedaan.

Voor al de historie van ons „protestantsch-chris-
telijk" onderwijs.

Daarover in een volgend artikel.

J. WATERINK.

LITERATUUR EN KUNST.

„Als God spreekt".

De christelijke romanliteratuur, die, naar we
reeds eerder opmerkten, in den laatsten tijd in
vrij snel tempo zich ontwikkelt, is wederom verrijkt
met een nieuwe proeve, „Als God spreekt" door
Paula¹⁾. De al te bescheiden aanwijzing van het
auteurschap moge niet aanstonds aan een literair
boek doen denken, het heeft toch eigenschappen,
die recht geven op een rangschikking onder de
christelijke romankunst en voor ons aanleiding zijn
in deze rubriek van ons blad er over te spreken.

In z'n opzet doet dit verhaal denken aan de nog
altijd gewilde romans van zekere intellectuele
structuur; boeken, die een min of meer populair-
wetenschappelijke ondergrond hebben en wijsgeer-
ige of sociologische denkbeelden in romanverhou-
dingen behandelen, waarbij dan de worsteling tus-
schen geloof en wetenschap 't eigenlijke onder-
werp is. Een kort overzicht van den inhoud moge
dit bewijzen.

Een begaafde jongen van eenvoudige afkomst,
Wout van Dalen, gaat studeeren. Hij wil zendeling
worden en bezoekt het gymnasium in een naburige
stad, waar hij inwoont bij een onderwijzer. Hij
komt in aanraking met een zacht, geloovig meisje,
Guus van Rhoden, en al spoedig ontwaakt bij beiden
de jonge liefde. Student geworden, raakt hij
in allerlei theorieën verward, die hem zijn geloof
en daarmee ook zijn liefde doen verliezen: want
Guus maakt zich van hem los, ofschoon ze van hem
blijft houden. Hij ontmoet dan een jongedame van
gegoeden huize, die weldra zulk een invloed op
hem heeft, dat hij van studie verandert en, als
zij, de medicijnen-studie verkiest. Een oogenblik
schijnt nog een keer ten goede te komen, als Wouts'
moeder ernstig ziek wordt en hij tot nadenken

¹⁾ E. J. Bosch, Uitgeverij, Baarn.

niets weten, verkeerde en harde oordeelvellingen hier-
over doen hooren. Wij zouden hen in 't aangezicht
kunnen weerspreken, wat echter niet in ons opkomt.
Wel wil ik zeggen, dat wij met onzen broeder diepe
smart gevoelden. En had hij kunnen ingaan in de
gedachten en wenschen zijner broederen, het zou
zijn kostelijk en rijk, hoezeer eenzaam leven, zoo
anders gemaakt hebben. Nu werd het, helaas! al
eenzamer.

Men behoeft dit stuk niet eens aandachtig te lezen
om te zien, dat hier van bewijzen of weerleggen geen
sprake is, doch dat er alleen in wordt geponeerd.
In gewijzigden vorm wordt hier eenvoudig de oude
beschuldiging van het Moderamen herhaald, een beschul-
diging, die Steketee heeft gegriefd tot in het diepst
van zijn ziel en die hij, blijkens zijn Protest, als ont-
eurend heeft afgewezen. Maar De Van der Linden gaat
nog verder: hij had zelfs nooit benoemd moeten zijn,
zijn benoeming te Kampen is een fout geweest. Ik be-
twijfel zeer, of men er in slagen zou uit de beide rede-
voeringen, door hem als Rector der Theologische School
gehouden, over „De Studie van Plato, met het oog
op de Theologische vorming" en „De Betekenis der
Kunst voor den toekomstigen Evangeliedienaar", eenig
bewijs voor die krasse uitspraak te putten. Ook, of er
wel één van zijn leerlingen haar zou onderschreven
hebben: verscheidenen hunner toch hebben nog jaren
later hun erkentelijkheid uitgesproken voor het van
hem ontvangen onderwijs. Aan de getuigenissen hunner-
zijds, in het Levensbericht vermeld, zouden we nog
kunnen toevoegen dat van Ds Landwehr, die bij het
verschijnen der „Beschouwingen" schreef: „Wij hebben

wordt gebracht, maar als de zieke herstelt, is ook
spoedig die rimpeling voorbij. Ada, z'n medestude-
nte, dringt zich steeds meer bij hem in en na
eenigen tijd besluiten ze in vrije liefde voortaan
te leven. Guus maakt deze ontwikkeling geheel mee
en lijdt onder de worsteling tusschen haar geloof en
haar nimmer uitgebluschte liefde. Maar als uit de
vrije liefdesverhouding aan Wout een dochtertje
geboren wordt en hij besluit, met het oog op de
toekomst, te trouwen, trekt Guus zich geheel terug.
De ideeënwereld van Wout en Ada kan de hare
niet zijn. Ada wordt ziek. Ze moet naar Davos.
Als haar ziekte verergert en de doodsgedachte gaat
benauwen, komt ze tot andere gedachten, vooral
door de nawerking van gesprekken met Wouts'
moeder. De zware lijdensweg, dien de jonge echt-
genooten in den vreemde doormaken moeten, brengt
ten slotte beiden tot het geloof, maar kort daarna
sterft Ada. Wout keert na eenige jaren terug naar
het vaderland, waar hij zich vestigt als arts. Weer
ontmoet hij Guus (aan wie zich zijn dochtertje,
na den dood van Ada door z'n moeder opgevoed,
sterk heeft gehecht) en zij wordt zijn tweede vrouw.
God heeft in zijn leven gesproken en hij heeft
Gods stem verstaan.

In dezen gang van het verhaal nu wordt de
worsteling tusschen geloof en wetenschap getee-
kend. Ds J. J. Knap, die het boek met een „woord
vooraf" heeft ingeleid, beschrijft haar, kort en dui-
delijk aldus: „In de fijn-besnaarde Guus... staat
het schuchtere en toch zoo sterke geloof als
't ware gepersonifieerd voor de aandacht van den
lezer. De mooie, wuile, speelsche, studeerende Ada
verschijnt daarentegen als de belichaming van de
lachende, boeiende en wetenschappelijk ontwikkel-
de Wereld. Tusschen deze twee polen wordt de
begaafde hoofdfiguur als de incarnatie van het
ontwaakte intellect met zijn harteloze logica
heen en weer geslingerd. De kundige jongeman
raakt onder de bekoring der Wereld... (maar)
aan het slot van het boek buigt het hooge Intel-
lect het denkende hoofd voor den Christus, de
kracht en de wijsheid Gods".

In deze woorden van Ds Knap is de achtergrond
van het boek precies weergegeven. En daarmee is
tegelijk ook de betekenis ervan aangeduid. Er
ligt een gedachte in dit verhaal, die inderdaad
stof is voor een christelijken roman en geheel past
in de sfeer der christelijke kunst.

Uit die overweging dan ook is er, meen ik, recht,
om dit boek te rekenen tot de romanliteratuur,
te meer, waar het in z'n zielkundig ontleiden, z'n
beschrijving en styleering eigenschappen ontwik-
kelt, die op een qualificatie als literair aanspraak
maken.

Maar — in zijn samenstelling blijft het toch be-
neden de spanning van het onderwerp. Het gewel-
dige conflict wordt wel gezien, goed gezien zelfs
en ook goed gesteld, maar in de oplossing ligt toch
een te groote gemakzucht, dan dat ze geheel
bevredigen zou. De dalende lijn in het eerste ge-
deelte van 't verhaal is ongemeen sterker dan de
stijgende lijn aan het slot; daar is te veel buiging
in naar een „goed" einde. Bij minder gelukkigen
afloop zou de kracht van het geheel zeker niet
minder sterk geweest zijn, en de diepere gedachte,
die achtergrond is van het verhaal, veel intensiever
voor het zielsbesef der lezers gekomen zijn. De iet-
wat geforceerde wendingen, om tot het bekronende
einde te komen, waren volstrekt niet noodig, en
doen schade aan de literaire betekenis van het
boek. En nu „presenteert het zich" naar Ds Knap
zegt in de inleiding, wel „minder als een literair
kunstgewrocht, dan wel als de beschrijving van een
stuk tintelend leven", dat ontleent toch aan deze
opmerking haar kracht niet. Want niet slechts
mogen aan een verhaal, dat beschrijving wil geven
„van een stuk tintelend leven" door dien opzet

bij het lezen nog eens genoten van het kostelijke onder-
wijs van een oud-leermeester, die bezielen kon, hoe
bescheiden hij ook in zijn optreden was" („Gerel. Kerk-
bode van Rotterdam", 4 April 1914).

Maar eens aangenomen voor een oogenblik, dat zijn
benoeming een fout geweest is, wat doet dat er toe?
Het gaat er niet om, of de Synode van 1872, maar
of die van 1882 een fout heeft begaan. Het gaat er ook
niet om, of de mannen, die met hem spreken moesten,
hem eerden en liefhadden, maar hoe zij en de Synode
hem hebben behandeld. En dat zij „rijp en breedvoorig
met hem deze zaak besproken hebben, nadat dit reeds
vroeger door het Curatorium was geschied", betwist
ik ten stelligste. Het is 'waar, dat een commissie uit
de Curatoren hem bezocht heeft, maar deze heeft niet
zoo duidelijk gesproken, dat hij het begreep; er is
geen twijfel aan, of eerst in het onderhoud met de
hoeren van het Moderamen is hem duidelijk geworden
wat men met hem voor had.¹⁾ En meent Ds Van der
Linden, die er niet bij tegenwoordig is geweest, dat
dezen „rijp en breedvoorig" met hem gesproken hebben,
dan kan ik daar het verslag tegenover plaatsen, dat hij
zelf in zijn Protest, dat als bijlage aan dit artikel zal
worden toegevoegd, van dat onderhoud gegeven heeft.

Tegenover degenen, die het doen der Synode veroor-
deelen, neemt Ds Van der Linden zelfs een dreigenden
toon aan: hij zou „hen in 't aangezicht kunnen weer-
spreken". Dit komt echter niet in hem op, maar hij be-
paalt er zich toe een duidelijke aanwijzing te geven,
waar de oorzaak van Steketee's levenstragiek gezocht
moet worden: in hem zelf. Had hij maar kunnen
ingaan in de gedachten en wenschen zijner broederen!
Waarom dit onmogelijk was, hoop ik nog in ander

literaire eischen worden gesteld, maar ook heeft
dit boek eigenschappen genoeg, zooals we al zeiden,
om als een product van 'literatuur beschouwd te
mogen worden.

Nu zeg ik dit alles niet uit zucht tot critiek.
Veeler wil ik m'n waardeering uitspreken voor
wat dit boek geeft en tot waardeering opwekken.
Het is niet alleen „geschikte lectuur", maar onge-
twijfeld kan het voor jonge mensen, jonge stu-
deerende vooral, van betekenis zijn. Ik maak
deze opmerking, omdat ik meen, dat deze roman
een belofte inhoudt, een belofte van verrijking der
christelijke kunst bij meerder werk van deze Schrijf-
ster. Bij dankbare erkenning van wat we aan chris-
telijke romankunst reeds bezitten, blijven we toch
de behoefte gevoelen aan christelijke romans, die
christelijk zijn én artistiek. Blijkens dit boek is
„Paula" een Schrijfster, van wie we in dit opzicht
iets verwachten kunnen. (Ze trede echter te voor-
schijn van achter dezen naam-zonder-houvast; voor
den verderen ophou der christelijke kunst hebben
we noodig, dat we elkaar kennen en kunnen vinden).
Maar dan moet ze bij een behandelen van zoo
moeilijk en belangrijke verhoudingen als in dit
boek, niet een onderwerp kiezen, dat ligt binnen
de sfeer der christelijke kunst en alszoodanig van
zeer diepe betekenis is, en bij de bewerking
zich tevreden stellen met het geven van een „be-
schrijving" zonder meer. Ook eenvoudige christelijke
verhalen hebben we noodig, maar dan dienen ze
ook in de stofkeuze eenvoudig te zijn. Dit onder-
werp is, om z'n psychologische en aesthetische
waarden, een onderwerp voor de christelijk lite-
raire kunst en dat stelt hogere eischen. De
Schrijfster kan aan die eischen voldoen — ik her-
haal het, dat dit boek daarvan de blijken geeft —
en we doen haar dus geen onrecht, als we te
dien aanzien met dezen roman ons niet bevredigd
verklaren. Ter vermindering van verkeerde conclusie
zij er echter met nadruk nog eens op gewezen:
als proeve van christelijke lectuur heeft dit boek
alle recht op waardeering.

Verzenbundels.

Bij de samenstelling van een verzenbundel kan
men zich door tweeërlei overweging laten leiden.
Men kan zich ten doel stellen verzen te verzamelen,
om den lezer, in uren van met zichzelf alleen
zijn te doen genieten van de schoonheid der poëzie,
men kan ook streven naar een samenlezen van
gedichten, die in 't bijzonder geschikt zijn om te
worden voorgedragen. Naarmate men tot een van
deze verschillende oogmerken zich richt, zal men
ook bij de keuze van de te bundelen verzen moeten
te werk gaan. Het verschillende doel brengt niter-
aard ook verschillende eischen mee, zoodat de
eene verzenbundel den anderen volstrekt niet over-
bodig behoeft te maken.

Vandaar dat het mogelijk was, dat kortelings bij
denzelfden Uitgever²⁾ twee verzenbundels versche-
nen: „Stille Stemmen", door P. J. Ris-
seuw, en Nieuwe Voordrachten door
Arie Post.

De eerste bundel draagt wel tot ondertitel „ten
dienste van het reciteeren", maar blijkens de keuze
der verzen en ook blijkens de „Inleiding", heeft
de verzamelaar toch ook gedacht aan hen, die
in uren van rust willen luisteren „naar de stille
stemmen van hen, die konden en mochten zingen
van het leven". En dan heeft hij, naast poëzie van
ouderen als Geerten Gossaert, Jacq. v. d. Waals
en J. M. Westerbrink — Wirtz ook en vooral gedich-
ten samengelezen van jongere christelijke dichters,
J. A. Rispen, W. A. P. Smit, Geraert van Suyle-
steyn, D. A. Vorster, Laura Olivier. Daardoor heeft
z'n bloemlezing iets van jonge frischheid en brengt
ze ook iets anders dan het algemeen bekende.

²⁾ Uitg. van J. A. Reesink — Velp, Arnhem.

verband uiteen te zetten. Ik wil hier volstaan met de
opmerking, dat voor mij de waarde van het stuk van
Ds Van der Linden niet gelegen is in hetgeen hij ge-
meend heeft te mogen poneeren, maar daarin, dat er
uit blijkt, dat er wel ter dege leden van de Synode
zijn geweest, die volkomen te goeder trouw aan Ste-
ketee's ontslag hebben medegewerkt. Ds Van der Linden
staat bij ieder, die hem kent, in hooge achting, en wan-
neer ik de handelwijze der Synode afkeur, dan is
het verre van mij in de eerste plaats aan hem te
denken, toen nog jong — nauwelijks dertig jaar — en,
naar ik meen, voor het eerst op een Generale Synode.
Zelfs neem ik gaarne aan, dat hij — een gevolg waar-
schijnlijk van eenzijdige voorlichting — zich niet
steeds ten volle bewust is geweest van wat er omging,
zoo met name toen Art. 203 werd vastgesteld, waarin
men Steketee (zonder zijn goedvinden) allerlei beloften
laat doen en hem zelfs voor de beschikking der Synode
dank laat zeggen. Men meene niet, dat dit artikel
alleen voor rekening komt van den Secretaris der Synode,
want ik heb een brief van dezen (Ds J. van Andel,
toen predikant te Leeuwarden) tot mijn beschikking,
waarin hij verzekert, „dat hij niets drukken liet in de
Notulen, wat niet officieel was vastgesteld door de
Synode".

(Wordt vervolgd.)

A. GOSLINGA.

¹⁾ In een brief, die zich onder mijn berusting bevindt,
wordt gesproken van „iemand, die van niets vermoeden had,
in een nuchtelijk uur tot eene beslissing te brengen, die over
zijn verder leven van invloed was".